

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.16>*А. О. Тарановська*

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ІУДЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Вступ. У межах світової спільноти сформовані та продовжують розвиватися унікальні правові системи з власними базовими принципами, юридичними концепціями, категоріями, особливостями правотворчого процесу. Проблематикою їх групування за відповідними кваліфікаційними критеріями, та, власне, виробленням таких критеріїв, займається наука порівняльного права або юридична компаративістика. Науковий інтерес до порівняльно-правового аналізу правових систем пояснюється спробою віднайти спільне і відмінне між ними, зрозуміти механізм їх функціонування у певному суспільстві, країні, у тих або інших історичних умовах, щоб потім запозичити ті методи та способи правового регулювання, котрі ефективно спрацюють у відповідній державі.

В останніх наукових публікаціях з теорії юриспруденції порівняльне право розглядається не просто як наука, а вже як самостійний правовий феномен, форма правового мислення та певна філософія розвитку правового світу. Порівняльне право являє собою важливий доктринальний компонент правової реальності, на базі якого відбувається нормативна інтеграція держав. Кожна правова система має власний конгломерат теоретичних правових знань, таким чином можна сказати про статус порівняльного права як загальнолюдського здобутку в правовій царині.

Історично порівняльне право виникло як порівняння законодавства різних країн світу, згодом увібравши в себе різноманіття їх правового життя, юридичний компаративізм вийшов за межі законодавства, ставши феноменом.

Як слушно писав засновник феноменологічного підходу щодо розуміння права Е. Гуссерль: «Пізнання можливостей має передувати пізнанню дійсності» [1, с. 43].

На нашу думку, цю тезу варто розуміти у контексті безпосереднього результату, що отримало порівняльне право, у вигляді запозичених законів, правових ідей, юридичних категорій, концепцій. Будь-яке вивчення іноземного правового досвіду, у межах предмету порівняльного права, зазвичай оцінюється крізь призму застосування цього досвіду в інших, відмінних національних умовах. Проте не можна розглядати порівняльне право як спеціальну частину юриспруденції.

Погоджуємося з твердженням Х. Гаттеріджа про те, що порівняльне право не є лише галуззю, розділом права. Передусім воно виступає як доктрина формування, функціонування й розвитку правової реальності, в якій кожна правова одиниця до певної межі зберігає власну ідентичність. Впевнено можна сказати, що порівняльне право являє собою інструмент правового пізнання на глобальному рівні.

Досить часто головною метою порівняльного права називають правове запозичення іноземних норм, категорій, доктрин, вчень тощо до національної правової

системи з позиції забезпечення власних потреб правового розвитку та подальшого їх унормування до маловаріативного стандарту.

Вважаємо, що це є відлунням минулих науково-практичних тенденції, на майбутнє питання правової глобалізації буде втрачати свої позиції. Усвідомивши, що національне право, беззаперечно, є частиною культури суспільства, вектор суспільного розвитку неухильно буде прагнути до зосередженості на національних особливостях, що, в принципі завжди характеризувало релігійно-правові системи, які впродовж останніх десятиліть активно прагнули повернути до зразка секуляризованих правових систем, таким чином нівелювати компонент доктринальної правової ідентичності та запровадити інтегративні правові підходи. Саме тому, прогнозовано, що суспільно-правові ідеї ствердження національної ідентичності будуть лише поглиблюватися, зберігатиметься лише прагматика нормативного регулювання соціальних відносин.

Аргументацією до вищенаведеної думки слугує розуміння глобалізаційних процесів, які коментують сучасні соціологи. Так, наприклад Р. Робертсон увів термін «глокалізація», що семантично є гібридом двох інших термінів – «глобалізація» та «локалізація». Даний неологізм впроваджено у дискурс соціальних наук як засіб усунення розбіжностей між глобальним та локальним вимірами [2, с. 19].

На думку Р. Робертсона, зв'язування світового простору політично та економічно супроводжується культурною розрізненістю, поглиблюючи невизначеність самоідентифікації.

З приводу кризових явищ у сфері національної ідентичності справедливо відмічає французький історик П. Нора: «нація вже не є тією об'єднуючою ланкою, яка обмежує свідомість певної спільноти людей» [2, с. 20].

На сьогодні виділяється декілька напрямів трансформації національної ідентичності. У першу чергу, П. Нора пише про проблематику ідентичності колективної пам'яті, оскільки сучасне суспільство характеризується переходом від єдиної національної свідомості до свідомості типу надбання минулого. Порушення традиційних каналів передачі досвіду між поколіннями призводить до розриву з минулим, тобто виникає необхідність штучного збереження спогадів.

Крім того, перехід від колективної ідентичності до локального рівня створює небезпеку боротьби за самовизначення внаслідок загострення конкуренції різноманітних меморіальних груп. В соціологічних джерелах з приводу зазначеної проблематики зустрічається такий термін, як «віктимізація минулого», розуміючи перегляд минулого з точки зору маніпулювання позицією жертви. Враховуючи такий аспект, доцільною видається імперативна позиція з боку держави щодо встановлення загальних меж трактування минулого.

З точки зору вищевикладеного, неоднозначним вбачається вплив національної самосвідомості на розвиток сучасної правової мапи світу. Загальновідомо, що правова система є динамічним правовим явищем, котре не обмежується межами національного законодавства, а вбирає в себе істотні ознаки, притаманні певній правовій культурі, народні звичаї, традиції, історичні події.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи суспільні тенденції сьогодення у міжнародно-політичному та вітчизняному просторах, доречно звернути увагу на уні-

кальний правовий феномен – іудейське право, котре зберіглося в умовах тривалої бездержавності, проте об'єднане спільною національно-релігійною самоідентичністю. Проблематика збереження національного самоусвідомлення для єврейського народу дорівнювала збереженню фізичному.

Достеменно знаємо, що іудейська релігійно-правова система виступає однією з найдавніших правових систем світу, котра є не лише комплексним правовим явищем з релігійною складовою, головна мета якого полягає у регулюванні суспільних відносин вірян, але є ще частиною культурного надбання єврейського народу. Науковий інтерес до її пізнання з боку правознавців не сягає такого рівня, як наприклад, дослідження мусульманського права. Це пояснюється мононаціональним характером іудейського права, тобто воно є актуальним виключно для євреїв та поширюється лише на впорядкування їх суспільного життя, а, зважаючи, на невелику численність єврейського народу у сучасному світі, порівняно з мусульманами, вивчати іудейське право не є вже такою нагальною потребою для юриспруденції.

Ми не погоджуємося з останньою тезою, оскільки іудейське право, засноване на релігійній доктрині іудаїзму – першій світовій авраамічній релігії, яка, можна сказати, дала початок для становлення двох наступних світових релігій: християнства та ісламу. Звертаючись до предметного поля юридичного компаративізму, розуміємо, що будь-яка правова система зазнає сутнісного впливу з боку релігії, традицій, звичаїв того народу, до якого вона належить. Отже, і такі поширені правові системи як континентальна, англо-саксонська, мусульманська, на підставі спільності релігійного впливу, у певній мірі мають гуртові морально-етичні засади з іудейською правовою системою.

Для того щоб достеменно розібратися з цим питанням варто звернутися до логічного принципу «від загального до окремого» і спершу розглянути запропоновані теоретичні трактування поняття «правова система», а вже після сфокусуватися на специфічних рисах іудейської правової системи.

Не зважаючи на достатньо великий масив досліджень у теоретико-методологічній царині юридичної науки, визначення поняття «правова система» залишається предметом дискусій серед вітчизняних та зарубіжних науковців.

Дана правова категорія має основоположне значення не лише для теорії права, але й прикладне – у предметному полі порівняльного правознавства зміст «правової системи» набуває суто практичного застосування.

Взагалі, термін «система» входить до категоріального апарату багатьох наук гуманітарного спрямування, запропонований ще стародавніми греками з метою охарактеризувати щось цілісне.

Визначаючи актуальність та вагомість значення поняття «правова система», перш за все треба сказати, що його змістовна сутність уособлює баланс інтересів різних суспільних груп, класів та соціуму загалом. Ці інтереси втілюються у праві, законодавстві у вигляді державної волі, котра суміщує можливість імперативного примусу до належної поведінки та покарання порушників за недотримання правових приписів. Наскільки ефективно працює «правова система», настільки успішно стверджується ідея законності, правопорядку.

Ми переконані, що дія правової системи залежить від умов об'єктивної дійсності, до яких можна віднести: традиції та звичаї, релігію, менталітет народу, в якому певна правова система зародилася та розвинулася, її геополітичне положення.

Загалом, в правовій теорії прийнято виділяти такі складові компоненти правової системи: законодавство, правова культура, правореалізація. Також особлива увага звертається на динамічний аспект правової системи, тим самим обумовлюється постійна взаємодія та взаємозалежність її складників.

Метою статті є пізнання особливостей іудейського права як складової частини єврейської правової культури.

До **актуальних вітчизняних дослідників** змістовного значення категорії «правова система» та іудейського права належать: Д. Лук'янов, Н. Оніщенко, М. Гартман, А. Тагієв.

Так, наприклад, Д. Лук'янов пропонує визначати правову систему як сформовану під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність всіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами [3, с. 34].

Погоджуємося, що правова система апіорі нерозривно пов'язана з іншими соціальними системами, оскільки вона є суспільним здобутком, і соціум є однією з головних умов її функціонування.

Дефініція правової системи, яку виробила Н. Оніщенко у своїй монографії, звучить наступним чином: це обумовлена економічним і соціальним устроєм структура права, що відображає внутрішню узгодженість і єдність юридичним норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути [4, с. 31].

На нашу думку, зазначена дефініція не охоплює усю повноту феномену правової системи, зосереджуючись виключно на її правовій природі.

Американський правознавець Д.Ж. Кафлін, навпаки, надає правовій системі всеохоплюючого масштабу, ототожнюючи її з правом взагалі, що дещо ускладнює теоретико-прикладне розуміння поняття «правова система» [5, с. 261].

Також у науковій літературі є підхід до пізнання правової системи як до соціальної організації, котра включає в себе основні компоненти національної правової культури.

Як бачимо, в останньому тлумаченні правова система вже характеризується національною приналежністю.

На підставі вищевикладеного можна сказати, що загальноприйнятого та єдиного тлумачення категорії «правова система» юридичною наукою до сьогодні не вироблено, що обумовлюється не можливістю однозначно охопити таке багатоаспектне та динамічне правове явище як «правова система».

На нашу думку, смислове значення правової системи можна розкрити за допомогою розуміння її визначальних ознак:

1. Об'єктивний характер буття правової системи;
2. Симбіоз соціальної та юридичної природи;
3. Динамічність;
4. Історико-цивілізаційний зміст;
5. Національна приналежність.

На думку Г.Дж. Бермана, право завжди перебуває під впливом релігії, моралі, політики, звичаїв, традицій, однак його аналітично можна відрізнити від них.

Доречно зауважує Д. Вовк, що право та релігія, по суті, є нормативними системами зі спільною метою – врегульовувати суспільні відносини, апріорі відрізняються методами та способами її досягнення, хоча елемент їх взаємопроникнення є абсолютно беззаперечним [6].

Додамо, що результат взаємодії права та релігії очевидно втілюється у правовій системі.

Ретроспективно споглянемо на середньовічну європейську правову культуру, яку в юридичній науковій літературі відносять до ідеаціональної, де всі сфери суспільного життя підпорядковувалися релігійним цінностям.

Внаслідок реформ папи Григорія VII, проведених ще у XI ст., західна правова система швидше звільнилася від релігійної форми деонтології.

Подібна дуалістична природа невідома іудейській правовій системі, навпаки іудейське право, маючи в основі релігійний компонент, не відкидало його, а пристосовувалося до навколишніх умов людського буття з його урахуванням.

На сьогодні, європейські національні спільноти продемонстрували цілковиту терпимість до змішування культур на теренах своїх країн. Прослідковуючи причинно-наслідковий зв'язок подібних процесів тотальної культурної конвергенції в Європі, доречно споглянути на «коріння» європейської ментальності, що формувалося століттями в умовах монархічних форм правління з фундаментальною роллю релігії, нині, під впливом ідей лібералізму, трансформувалося у світський спосіб життя на засадах толерантності.

Перед європейськими провідними державами світу за увесь час їх існування, про що писав А.Дж. Тойнбі у своїй праці «Цивілізація перед судом історії», не поставала серйозна загроза знищення, навпаки, опановуючи нові континенти, вони усім іншим країнам задавали вектор майбутнього буття. Повіривши у власну непохитну могутність, що забезпечувалася науково-технічними здобутками з паралельним процесом секуляризації, західноєвропейська цивілізація дещо зневажливо поставилися до архаїчного соціокультурного простору Сходу [7].

На протигагу європейській правовій культурі постає консервативний світ традицій і віри: мусульманський та іудейський. Якщо у випадку пізнання мусульманського права, як зазначалося вище, налічується низка досліджень, то іудейське право більшість вчених-компаративістів залишають осторонь, або ототожнюють з сучасним правом Ізраїлю.

Одразу варто визначити, що іудейське (єврейське) право не є рівнозначним ізраїльському праву. Джерела ізраїльського права відрізняються плюралізмом, адже складаються з елементів англо-саксонського права, османського права та, власне, іудейського права.

Як слушно писав єврейський філософ Йосиф Альбо, що традиційне іудейське право є посередником між традицією, як об'єктивною величиною, та людиною, не може задовільняти потреби соціуму в усі часи, адже умови життя та відносини між людьми постійно змінюються.

З ним погоджується сучасний дослідник іудейського права М. Елон, котрий розуміє, що джерело іудейського права – на небі, місце його функціонування та розвиток – в житті людини та суспільства [8, с. 125].

Тобто, іудейське право виступає регулятором не лише відносин між Богом та людиною, але й впорядковує суспільні відносини між іудеями, зважаючи на мініливу об'єктивну дійсність в якій вони живуть.

Проблематиці визначення особливостей іудейської правової системи присвячена низка досліджень вітчизняних правників, серед яких особливо виділяються напрацювання М. Гартман. У своїй науковій статті «Проблеми розуміння єврейської правової системи та основні її ознаки» вона акцентує важливий момент, що права система, як юридичний феномен, може бути настільки цілісною, що буде функціонувати та розвиватися без імперативу з боку держави [9].

Історія єврейського народу нерозривно пов'язана з розвитком спільнотної культури іудеїв. Проживаючи в умовах бездержавності та постійних гонінь, євреї не втратили власну ідентичність, що, передусім, є заслугою симбіозу національної та релігійної компоненти в основі їх життєвого концепту.

Достеменно відомо, що визначальною ознакою єврейського народу є дуалізм національної та релігійної ідентифікації. Говорячи про це, варто нагадати, що таке поєднання забезпечується фундаменталістськими засадами іудаїзму – релігії, що формує світоглядні орієнтири єврейського народу вже понад 5000 років.

Взагалі, необхідно зауважити, що іудейський монотеїзм став непримиримим та безумовним антиподом язичницькому сприйняттю світу з принципово відмінними від нього настановами сприйняття. Віра в єдиного Творця є визначальною істиною іудейської релігійної доктрини, на відміну, від християнства, де доктрина Святої Трійці, на думку деяких дослідників релігії, відводить від божественного монізму, та, на відміну, від ісламу, де постать Пророка Мухаммеда настільки велична для мусульман, що мало поступається Аллаху.

Висновки. Однозначно можна сказати те, що поява іудейської релігійної доктрини закону докорінно змінила звичайний спосіб існування людей в природньому середовищі на духовний світогляд. Саме детермінація суб'єкта за вподобою Всевишнього, котру запропонував іудаїзм, дозволила виділити людину з суто природнього контексту, що надало їй можливість творити не лише власну історію життя, але й глобально впливати на суспільні процеси.

Також доцільно наголосити на догматі іудеїв про власну богообраність, котрий став запорукою становлення самобутнього національно-релігійного менталітету народу Ізраїля. Як наслідок, ідея «народу Божого» у певній мірі відіграла головну роль в тому, що євреї не асимілювалися з іншими народами та не зникли в умовах тисячолітньої бездержавності.

Отже, на прикладі іудейського права, робимо висновок щодо впливовості суспільного та культурного внеску у суто юридичні явища й процеси. Відмічаємо, що дійсно рушійною силою є соціум, котрий зберігає та шанує власну історію, культуру, традиції, цінності, навіть, без їх забезпечення з боку державної влади. Виключно з таких міркувань, іудейську правову систему вже прийнято називати унікальною та самобутньою.

Література

1. Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*, 2012. № 1. С. 40–44.
2. Ліщинський І.О. Онтологічно-концептуальні засади глокалізації. Причорноморські економічні тесудії, 2018. Вип. 34. С. 20–24.
3. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2015. № 2(81). С. 27–35.
4. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Монографія. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
5. Оніщенко Н. Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоритичної юриспруденції. Лекційні матеріали. *Право України*, 2012. № 1-2. С. 258–272.
6. Вовк Д. Право і релігія: теоретичні аспекти співвідношення. Монографія, 2009. Електрон. ресурс, дата звернення: 07.11.2023. Режим доступу: <https://www.academia.edu/>.
7. А.Дж. Тойнбі. Цивілізація перед судом історії. Світ та Захід. Електро. ресурс, дата звернення: 06.11.2023. Режим доступу: <http://kyiv-heritage-guide.com/>.
8. М.Елон. Єврейське право. Історія, джерела, принципи. Ред. Менделевич І. 1989. 333 с.
9. Гартман М. Проблеми розуміння єврейської правової системи та основні її ознаки. Електр. ресурс, дата звернення: 07.11.2023. Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/09/21.pdf>.

Анотація

Тарановська А. О. Проблеми розуміння іудейської правової системи. – Стаття.

У статті стверджується неугасний науковий інтерес до порівняльно-правового аналізу правових систем. Відповідно до сучасних тенденцій пізнання правової дійсності, порівняльне право пропонується розглядати не як спеціальну частину юриспруденції, а як самостійний правовий феномен, форму правового мислення та певну філософію розвитку правового світу. Автор розмірковує про односторонність головної мети порівняльного права, а саме: запозичення іноземних норм, категорій, доктрин, вчень тощо до національної правової системи з позиції забезпечення власних потреб правового розвитку та подальшого їх унормування до маловаріативного стандарту; та звертається до наукових соціологічних досліджень сьогодення про зміну вектору суспільного буття з глобалізації на глокалізацію. Також розкривається зміст поняття «глокалізація», звертається особлива увага щодо проблематики національної самосвідомості, ідентифікації, шляхах передачі меморіальної національної спадщини теперішнім поколінням. Розглядається низка варіацій визначення поняття «правова система», запропонованих юридичною наукою, з метою охарактеризувати іудейську правову систему як унікальне правове явище, що є частиною культури єврейського народу, котре зберіглося в умовах тривалої бездержавності до нашого часу. Крім того, акцентується такий беззаперечний факт, що сутність іудейського права не отожднюється з ізраїльським правом, що є важливим моментом у низці наукових досліджень сьогодення. Навпаки, іудейське право, залишаючись частиною ізраїльського права, трансформується залежно від об'єктивних обставин історичного етапу розвитку, зберігає релігійну компоненту та сутнісно впливає на широкий спектр суспільних відносин іудеїв. До того ж ведеться мова про іудейський монотеїзм, котрий став непримиримим та безумовним антиподом язичницькому сприйняттю світу з принципово відмінними від нього настановами сприйняття, що докорінно змінив звичайний спосіб існування людей в природньому середовищі на духовний світогляд. Саме детермінація суб'єкта за впадою Всевишнього, котру запропонував іудаїзм, дозволила виділити людину з суто природнього контексту. Взагалі, на прикладі іудейського права, можна зробити висновок щодо неціненності впливу суспільного та культурного внеску у суто юридичні явища й процеси.

Ключові слова: іудейське право, глобалізація, глокалізація, іудаїзм, правова система.

Summary

Taranovska A. O. Problems of understanding the Jewish legal system. – Article.

The article asserts unabated scientific interest in the comparative legal analysis of legal systems. In accordance with the modern trend of knowledge of legal reality, comparative law is proposed to be considered not as a special part of jurisprudence, but as an independent legal phenomenon, a form of legal thinking and a certain philosophy of the development of the legal world. The author reflects on the one-sidedness of the main goal of comparative law, namely: borrowing foreign norms, categories, doctrines, teachings,

etc. to the national legal system from the position of ensuring one's own needs of legal development and their subsequent normalization to a low-variable standard; and turns to scientific sociological studies of today about the change in the vector of social existence from globalization to "glocalization". The meaning of the concept of "glocalization" is also revealed, special attention is paid to the issues of national self-awareness, identification, ways of passing on the memorial national heritage to current generations. A number of variations of the definition of the concept of "legal system" proposed by legal science are considered, with the aim of characterizing the Jewish legal system as a unique legal phenomenon that is part of the culture of the Jewish people, which has survived in the conditions of prolonged statelessness until our time. In addition, the indisputable fact that the essence of Jewish law is not identified with Israeli law is emphasized, which is an important point in a number of scientific studies today. On the contrary, Jewish law, remaining a part of Israeli law, is transformed depending on the objective circumstances of the historical stage of development, preserves a religious component and essentially affects a wide range of Jewish social relations.

In addition, we are talking about Jewish monotheism, which became an irreconcilable and unconditional antipode to the pagan perception of the world with fundamentally different guidelines for perception, which fundamentally changed the usual way of people's existence in the natural environment to a spiritual worldview. It was the determination of the subject in the likeness of the Most High, offered by Judaism, that made it possible to distinguish a person from a purely natural context. In general, on the example of Jewish law, we can draw a conclusion about the inestimability of the influence of social and cultural contribution on purely legal phenomena and processes.

Key words: Jewish law, globalization, glocalization, Judaism, legal system.